

Rondblik

Zending en multicultureel (on)geloof

L.J. Joosse

Andere mensen, andere culturen: wie heeft er vandaag niet mee te maken? De kerk, de gemeente van Jezus Christus, kan er ook niet omheen! Maar in hoeverre kan zij openstaan voor anderen, buitenkerkelijken? En omgekeerd: wat kan zij van anderen leren? Eerst een enkel voorbeeld. Vervolgens gaan we dieper op deze vragen in.

Wederkerige invloed?

Onlangs had ik een Canadese zendeling te gast, die werkt onder Indianen in het voor ons verre westen van Canada. Hij verwondert zich steeds erover hoezeer Indianen veranderen door hun bekering tot het gereformeerde geloof. Wat was het geval?

Enkelen hadden zich tegenover elkaar (naar christelijke maatstaven gerekend!) vóór hun bekering in seksueel opzicht verschrikkelijk misdragen. Door hun bekering hadden ze dat leren inzien en spijt betuigd. Maar levert dat dan volledig herstel op tussen slachtoffers en daders? Dat blijkt inderdaad zo te zijn. Door hun bekering kunnen ze als slachtoffer en dader zonder moeite elke week naast elkaar in de kerk zitten. Zelfs vrolijk zijn met elkaar. En dat ondanks eerder gruwelijk misbruik van elkaar! Kunnen wij als gereformeerden in het westen incest en mishandeling beschouwen als een blijvende aantasting van het huwelijk? Kunnen wij in Nederland zulke gebeurtenissen hanteren als een grond voor echtscheiding? En kunnen beleden incest en seksueel vergrijp enerzijds wel leiden tot het vieren van de verzoening in Christus tussen slachtoffer en dader, zonder dat er anderzijds een huwelijk wordt hersteld of geschonden relaties volledig verzoend? Bekering had tot gevolg dat Indianen op bijbelse wijze zich concreet met elkaar verzoenden en elkaar in de praktijk van het kerkelijke leven geheel accepteren, zodat ze in christelijke liefde samen aan één avondmaalstafel plaatsnemen, zelfs regelmatig naast elkaar in 'de kerkbanken' zitten. Dat is bewonderenswaardig en leerzaam voor ons!

Maar waar liggen dan vandaag in het westen onze pijndrempels en wat verdragen Nederlandse gelovigen concreet van elkaar, vooral na vergeving en schuldbetuiging? Hoe hoog of laag maken wij als gelovigen onze geloofs- en kerkdrempels of grenzen voor onszelf en voor anderen?

Vragen

Als westerlingen worden we geraakt door de bekering van anderen. Al evangeliserend word je immers zelf beïnvloed, gesterkt door bekering van anderen. Wederkerigheid noemen we dat. Hier echter beginnen een aantal vragen te rijzen. Hoe open mogen we als kerk en kerkleden staan voor andere culturen? En vooral, welk beeld hebben we eigenlijk van mensen buiten Christus' kerk?

Geeft de Schrift ons grond om op bijvoorbeeld Afrikanen, Marokkanen of Indianen neer te zien? Worden andere volken door ons naar waarde geschat, of valt in de praktijk enige minachting voor Afrikanen en Indianen te billijken? Waar komt mogelijke onderwaardering van andere culturen vandaan?

Op deze actuele vraag gaan we in vanuit een historische invalshoek: wat hebben we als gereformeerden van huis uit meegekregen, waar het om andere culturen en volken gaat? En kunnen wij van vroegere generaties, zoals die uit de zeventiende eeuw, nog iets leren?

Uiteraard gaat een historische invalshoek niet boven de bijbelse, juist omgekeerd: bijbelse uitgangspunten staan boven een historische benadering van deze vragen. Toch is vandaag ook een historische kijk hierop van blijvend belang en leerzaam.

Etnisch-culturele doelgroepen

Wie 'zending' zegt, zal onmiddellijk denken aan heidenen, moslims en hindoes, misschien ook aan Joden, het volk Israël, of aan andersdenkende christenen. Vanuit onze kerk werden ze als doelgroepen van zending onderscheiden. Tot op de Vrijmaking werd immers gesproken over zending onder moslims en heidenen, ook apart over 'zending onder Joden'. Vele zendingsrapporten daarover werden regelmatig aan onze synoden aangeboden.

Betekende deze onderscheiding een negatieve beeldvorming van andere volken? En werd dit dan ingegeven door de leer van de kerk, zoals door de erfzondeleer? Het is interessant om daar kort op in te gaan.

In de beoordeling van niet-westerse volken speelden allerlei oorzaken een eigen rol. Een belangrijke willen we eruit lichten. Dan denken we vooral aan de Verlichting, het rationalisme en de negentiende-eeuwse ontwikkelingen binnen Europa op basis daarvan. Voor een belangrijk deel is de negatieve beeldvorming omtrent de niet-westerse volken en hun huidskleur ingegeven door de uitgangspunten van de Verlichting. Overwaardering van het verstand van de mens en zijn kritisch vermogen leidde in de negentiende eeuw tot een optimistisch vooruitgangsgeloof voor menselijke beschaving.

Het bracht godsdienstwetenschappers tot een nieuwe indeling in volken en culturen. Op basis van de Verlichtingsideologie werden stadia in beschaving gecreëerd: van zogeheten primitief tot hoog intellectueel. Tot dat laatste werd de westerse of Europese beschaving gerekend! Maatstaf werd de Europese opvoeding, opleiding en rationalisatie van de arbeid, het delen in de westerse ontwikkeling en welvaart. Het westen stond model voor een humanistische, hoogintellectuele en industriële beschaving.

Wie vandaag in de kerk volgens die maatstaven over mensen en volken denkt, komt al snel tot onderwaardering of minachting van die volken die weinig of niet delen in de westerse ontwikkelingen. Waar blijft dan immers 'de' Afrikaan of Indiaan, afgedacht van de vraag of 'de' Afrikaan en 'de' Indiaan bestaat? Misschien worden ook christenen vandaag nog al te zeer door deze optimistische, achterhaalde beschavingsideologie beïnvloed, wanneer ze aan zending en andere volken denken, zoals aan moslims.

Benadering van volken en culturen

Door welke bril keken gereformeerden van huis uit, dus vanaf de Reformatie, naar andere volken? Het antwoord is helder. De kerk benaderde volken niet vanuit een optimistisch vooruitgangsgeloof in menselijke beschaving. Beoordeling of waardering van volken en culturen werd niet gevoed door een negatief, primitief mensbeeld opgebouwd op humanistische beschavingswaarden. De lat werd geheel anders gelegd.

Gedurende de zeventiende eeuw zag de gereformeerde kerk volken en mensen allereerst steeds als mensen. Of het nu om Afrikanen dan wel Indianen ging, ze werden geaccepteerd als gelijkwaardig voor God. Dat gold ongelovigen zowel als gelovigen. Dit rustte op de erkenning van de heilshistorie: allen zijn uit Adam geboren. Hun oorsprong maakt alle mensen gelijkwaardig.

Bovendien, de al dan niet aanwezige Godskennis stond voor gereformeerden centraal. Zendingsactiviteiten ontwikkelden zich daarom op het snijvlak van geloof en ongeloof. Waar men vreemd stond tegenover Gods openbaring in de heilige Schrift, werd de religie en geloofsovertuiging van anderen onacceptabel genoemd. De verschillende volkeren en hun

culturen werden gemeten naar hun collectieve geloof. Vandaar, dat verschil gemaakt werd tussen volken die meer, dan wel minder kennis van het Nieuwe dan wel Oude Testament hadden, of daarvan sinds Adam en Noach totaal vervreemd waren geraakt. Dit leidde tot een andere categorisering, namelijk in ontrouwe of onbetrouwbare christenen, in Joden, moslims en heidenen, al naar gelang ze meer dan wel minder met de Bijbel deden. Want de Bijbel bepaalde de kwaliteit van het (ook christelijke) geloof. Ongeloof was alles wat onder de maat van de heilige Schrift bleef.

Doel van zending onder alle mensen en volken was dan ook de religieuze ontmaskering, of de ontdekking van elk mens zoals hij leeft voor Gods aangezicht. Hij werd gemeten naar het licht van de Schrift in Christus Jezus geopenbaard! Resultaten van zendingswerk werden ook gemeten aan de hand van de vraag of mensen zich wilden voegen onder Christus' genadeheerschappij. De nauwe band tussen kerk en Christus' rijk bracht tot de vraag of mensen al dan niet kerklidmaat of liefhebber van de waarheid van God werden. Want niet mensen, maar religies en geloofsovertuigingen werden als negatieve, duistere machten getypeerd.

Deze benadering gaven klassiek gereformeerde vaders ons mee. Dan kun je denken aan wat auteurs als de Waals-Rotterdamse predikant Charles de Rochefort en de Middelburgse Johannes de Mey in 1650-1670 over Indianen schreven. De laatste schreef oprecht en concreet dat Indiaanse heelmeeesters met hun natuurkruiden en methoden meer konden presteren dan alle Europeanen met hun dokters, apothekers en kwakzalvers bij elkaar! Maar gemeten naar de Schrift kenden ze de Here niet en hadden ze geen Godskennis.

Kort gezegd, er was (nog) geen sprake van een antropologische of sociologische waarderingschaal waarop volken werden gewogen, maar een theologische of confessionele! Dit had gevolgen voor de gereformeerde zendingsbenadering van volken en culturen.

Kerkdrempels

Hun theologisch vertrekpunt in de omgang met andere mensen bracht gereformeerden van huis uit tot een bijbelse of kerkelijk-confessionele benadering. Elke ongelovige in oost en west werd voorwerp van Christus' genadeheerschappij. Het doel van zending lag dan ook in het brengen tot het gereformeerde geloof en tot het collectief vieren van het heil, de heilsviering in verkondiging en sacramentsbediening. Daarin manifesteerde zich de nieuwe eenheid van het menselijke geslacht. Een eenheid gebaseerd op waarachtig geloof in en liefde tot Christus Jezus. Concreet betekende dit dat mensen in allerlei culturen werden geroepen tot een gereformeerd verstaan van de heilige Schrift.

Hield dit per definitie in dat volken in andere culturen destijds onze drie Nederlandse formulieren letterlijk voor hun rekening moesten nemen? Dat was niet het geval. Daarom werden er bijvoorbeeld in Azië nieuwe geloofssamenvattingen gemaakt. In 1621 werd met het oog op de avondmaalsviering in Batavia (nu Jakarta) een belijdenis gemaakt. Vanuit Nederland werd er nauwkeurig op gelet of nieuwe belijdenisgeschriften of catechismusboekjes wel voldoende schriftgetrouw waren. Nieuwe geloofsbelijdenissen in Brazilië en Azië moesten materieel of inhoudelijk de leer van het Oude en Nieuwe Testament bevatten. Want zendingswerk mocht mensen niet op achterstand in geloof brengen, zodat ze blijvend achterop zouden raken. Maar belijdenisvorming was nog een dynamische zaak in Nederland. Dat werd anders na publicatie en acceptatie van de Walcherse artikelen in 1693, opgesteld in Zeeland tegen het opkomende rationalisme en de Verlichting. Door pressie van de Nederlandse overheden werd het de gereformeerde kerk onmogelijk gemaakt verder te gaan op een dynamisch pad van belijdenisvorming. Nieuwe belijdenissen werden verboden. Dit had tot gevolg dat de kerk bleef stilstaan bij de belijdenissen die sinds de Dordtse synode in 1619 waren erkend. De overheidsdruk bracht de kerk tot een stabilisering of

standaardisering van geloofsbelijdenissen in ons vaderland. Of die stilstand of standaardisering zo heilzaam was voor gereformeerden, is een andere vraag. Standaardisering of normalisering kan immers gemakkelijk nominalisering oproepen, waarbij kerkleden hun kerkelijke, collectieve belijdenis slechts nominaal, slechts in naam, erkennen als hun persoonlijk geloofsgetuigenis. In ieder geval heeft de Nederlandse overheid bepaalde kerkelijke ontwikkelingen afgedwongen, die niet per definitie een verrijking betekenden.

Actualiteit

Gezien de van huis uit kerkelijk-confessionele benadering van andere volken, is het geen wonder dat onze synode in 1920 besloot van niet-kerkleden te verlangen dat ze zullen instemmen met de 'grondstukken van de christelijke religie'. Dit wordt bijvoorbeeld nog steeds toegepast op vreemdelingen en asielzoekers in ons land. Van hen wordt dit vereist met het oog op eenheid in waarachtig geloof (ACTA GS ZUIDHORN art. 3.10). In de getuigenis daarvan zal men jegens elkaar blijken betrouwbaar te zijn in het geloof op basis van Gods Woord.

Onze generale zendingsdeputaten spreken sinds de synode van 1996 in gelijke bewoordingen, namelijk over 'de fundamentele inzichten en basisbeslissingen van de Reformatie zoals verwoord in de belijdenisgeschriften' (GS Berkel en Rodenrijs 1996, RAPPORT IRTT, p. 114) waar het gaat om onze geloofseenheid met presbyteriaanse kerken wereldwijd.

De kerk heeft als katholieke of universele geloofsgemeenschap immers een bijbelse pijndrempel, en wel zodanig dat buitenstaanders op de juiste golflengte en gelijke hoogte van geloofseenheid worden gebracht, alvorens collectief het heil in Christus te vieren. Het is immers de Geest van Jezus Christus die ons op dynamische wijze in ons leven leert wat God openbaart in het Oude en Nieuwe Testament. En Hij heeft daarom niet alleen de heilige Schrift gegeven, maar Zich ook bewezen in zijn leiding gedurende de geschiedenis van de christelijke kerk, en wel door haar te houden aan al wat er geschreven is en wat Jezus ons geboden heeft in zijn naam te onderhouden.

Onder christenen kan er vandaag een kwaliteitsachterstand in geloof ontstaan. Een concreet voorbeeld daarvan vormt de evangelische beweging, wanneer blijkens de beginselverklaring van de Evangelische Alliantie wordt volstaan met het geloofsgetuigenis omtrent de 'passie' of de kruisiging van Jezus Christus. Een verklaring die ook leidt tot een overwaardering van persoonlijk geloof. De kerk zal niet minder werk maken van het getuigenis omtrent Christus' opstanding of zijn overwinning. Deze opstanding krijgt o.a. vorm in de zegetocht van de christelijke kerk, haar triomferend getuigenis omtrent zichzelf als een zichtbare plek van heil op aarde in verkondiging en sacramentsviering onder vele volken. Christus' opstanding of overwinning van genade brengt tot zekerheid en duidelijkheid inzake het ware geloof, het nieuwe leven en een waarachtige kerkgemeenschap. Christus' opstanding manifesteert zich immers in de concrete zegetocht van het Evangelie, waaruit zijn volk zichzelf opbouwt (Ef. 4: 1-16).

Behalve een humanistische onderwaardering van niet-westerse volken en culturen, leverde de negentiende eeuw ons kerkelijk een Kuyperiaanse vervaging op, een pure spiritualisering van de relatie tussen Christus' kerk en koninkrijk. De twintigste eeuw leverde in gereformeerde kring winst: erkenning van een sterke, concreet zichtbare band tussen beide. En wel door de erkenning dat Christus' kerk het volk van Gods koninkrijk vormt. Daarin werd een klassiek gereformeerde benadering zichtbaar, met als gevolg dat de kerk nog steeds een pijndrempel heeft, gevormd door haar confessie of het getuigenis van de Geest. In dat getuigenis zal de volledige aanvaarding blijken van wat Jezus geleerd heeft. Op die basis kunnen mensen in allerlei culturen van elkaar leren, en wel om bij elkaar te herkennen wat bekering tot het christelijke geloof, of kruisiging van eigen vlees, met zich meebrengt. We denken aan het

eerder gegeven voorbeeld ten aanzien van Indiaanse huwelijkstrouw. Het gaat christenen immers om verloochening van zichzelf in leer en leven, individueel en collectief, waardoor allerlei pijndrempels hoog blijven. Dit om er getuige van te zijn dat men Jezus Christus werkelijk volgt en niet achter wil blijven in de aanbidding van onze Here Jezus als de door God aan de wereld gegeven Verlosser.

Zendingswerk bewijst zich derhalve op het snijvlak van geloof en ongeloof, zodat mensen echt worden gebracht bij Christus als Hoofd van zijn katholieke of wereldwijde kerk.

Literatuur

J. van Sluis (red.), BIOGRAFISCH LEXICON VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET NEDERLANDSE PROTESTANTISME, dl. 5, Kampen 2001: sub Charles de Rochefort en Johannes de Mey.

G.J. Schutte, HET INDISCH SION, Hilversum 2002.

L.J. Joosse, 'Johannes de Mey', in: DOCUMENTATIEBLAD GESCHIEDENIS VAN DE NEDERLANDSE ZENDING EN OVERZEESE KERKEN, jrg 10 (2003) nrs 1 en 2.

Dr. L.J. Joosse is predikant te Groningen-West en zendingshistoricus.